

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2023

STOCKHOLM 2023

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF LETTERS,
HISTORY AND ANTIQUITIES

ACADÉMIE ROYALE SUÉDOISE DES
BELLES-LETTRES, DE L'HISTOIRE
ET DES ANTIQUITÉS

KGL. SCHWEDISCHE AKADEMIE FÜR LITERATUR,
GESCHICHTE UND ALTERTÜMER

© De enskilda författarna och KVHAA, Stockholm 2023

Grafisk formgivning: Lars Paulsrud

witterhetsakademien.se

ISBN 978-91-88763-44-0, ISSN 0083-6796

Italgraf Media, 2023

INNEHÅLL

- 7 Preses hälsningstal
- 11 År 2023 tilldelade medaljer och priser

MINNESORD

- 19 Johan Söderberg
- 27 Sture Allén

FÖREDRAG

- 45 Anders Wästfelt: *Gränsen mot framtiden. Insikter om jorden, tiden och samhället*
- 65 Gunnar Almevik: *Kulturarv i Antarktis*
- 87 Marie-Louise Bech Nosch: *Odysseus garderob. En homerisk hjälte och hans kläder*
- 103 Joakim Nivre: *Naturliga språk och artificiell intelligens*
- 115 Jonas Granfeldt: *Utbildning i främmande språk då, nu och sen. Moroten, piskan eller predikan?*
- 133 Hanne Fjelde: *Demokrati i vågskålen*
- 141 Arne Jarrick: *Kunskapen har en början men inget slut – varför är detta inte självklart?*
- 155 Hanna Bäck: *Politisk polarisering som utmaning för demokratin*

- 169 Anders Jarlert & Lars Berglund: *Kyrkomusikens historia*
– finns den?
- 187 Bo Andersson: *En gåva till en drottning – Aurora*
von Königsmarcks Nordischer Weÿrauch

ÅRSBERÄTTELSE, FÖRTECKNINGAR ÖVER LEDAMÖTER,
AKADEMIFORSKARE OCH PERSONAL

- 207 Ständige sekreterarens årsberättelse
- 213 Vitterhetsakademiens kulturfastigheter
- 227 Årsberättelser från vissa forskningsföretag m.m.
- 239 Publikationer utgivna 20.3.2022–19.3.2023
- 241 Alfabetisk förteckning över Akademiens ledamöter
- 258 Akademiens ledamöter i invalordning
- 261 Ledamöternas fördelning på klasser
- 263 Avlidna ledamöter 20.3.2022–19.3.2023
- 264 Akademiens utskott och nämnder
- 270 Vitterhetsakademiens akademiforskare
- 271 Akademiens personal

JOHAN SÖDERBERG

JOHAN SÖDERBERG avled den 21 augusti 2022. Han hade varit sjuk länge, men ändå fortsatt att ägna sig åt forskning. En vecka innan han gick in i dimmorna, för att strax därefter gå bort, talades vi vid på telefon om ett artikelprojekt vi långsamt arbetat med, och han menade att vi måste skynda oss eftersom han kände krafterna sina. Han hade klarat sig många gånger, rest sig och med oförminskad mental kraft kunnat sitta någon timme om dagen framför datorn. Forskningen var en del av hans livselixir, och under kriser i hans liv, som jag upplevt då jag stått honom nära i mer än ett halvt sekel, så har han sagt just det: ”Jag vill ju forska.”

Han föddes den 14 januari 1950 och var brådmogen. Han lärde sig, enligt sin syster Astrid, att läsa innan han fyllde fyra, och han började ett år för tidigt i skolan. Samhällsintresset fanns där redan i tioårsåldern, och på högstadiet var han tre år i rad – 1963 till 1965 – bland de bästa i *Dagens Nyheters* nutidsorientering.

Fadern var Stig Söderberg, som hade börjat som elektriker och sedan gått den fackliga vägen, och på toppen av den karriären blev förhandlingschef. Modern, Elsa, som var sekreterare, kom från en stabilt socialdemokratisk familj.

Johan var en del av den stora framryckningen för arbetarklassens barn inom universiteten. Hans vän, Ulf Jacobsen, som han känt sedan högsta-

diet, har talat om för mig att deras umgänge redan då bestod av läsning och diskussioner, ofta av engelska texter, exempelvis läste de *The New Yorker* regelbundet.

På Bromma gymnasium läste han matematisk gren på reallinjen, i en klass som producerade ett antal framstående akademiker. Förutom Johan blev Mats Persson och Peter Englund professorer, båda inom nationalekonomi, dessutom fanns flera andra. Johan var med och startade en socialistisk förening, där både Mats och Peter ingick.

Mats har berättat att han och Johan hade ett gemensamt musikintresse, och en gång lyckades Johan ordna så att de fick framträda i aulan: Johan, Mats och Peter, som inte kunde spela något alls, men det gjorde inget eftersom det stycke de framförde var John Cages 4'33" – ensemblen sitter tysta med sina instrument i 4 minuter och 33 sekunder, sedan bugar de sig och går ut.

Johans historieintresse kom som en följd av den tid i hans liv då bokhyllorna bågnade av de marxistiska klassikerna. Bland sina vänstervänner var han känd som lärd, och Robert Aschberg, som var med i samma FNL-grupp, har berättat att Johan betraktades som något av en nörd, men ändå med respekt.

Han ville kunna, bli lärd och det fanns också en rebellisk ådra. En historia som gärna berättas av hans gamla vänner, men också återfinns vid en sökning i *Svenska Dagbladets* arkiv, är att Johan, när han tog studenten, pillade bort den blågula kokarden framtill på studentmössan och ersatte den med ett Mao-märke. I tidningen står den 15 maj 1968 att ordförande i Socialistiska föreningen i Bromma gymnasium, abiturienten Johan Söderberg, visserligen var emot studentmössor men ändå hade tagit på sig sin mössa med nämnda förändring av designen.

När jag lärde känna Johan, 1970, så var det genom *Folkets historia*. Han var med och byggde upp föreningen, han skrev sina första artiklar i vår tidning och Johan, som var en duktig klarinettist, var med i musikgruppen Budkavlen, vilken letade reda på och framförde gamla strejkvisor och arbetarsånger.

Foto: Kungl. Vitterhetsakademien.

Liksom i alla andra sammanhang var Johan den kloka kommentarens mästare, och han bidrog till att vi kunde göra *Folkets historia* öppen för många olika viljor och åsikter. Vi ville bli skickliga forskare och ur denna förening utgick många som sedan blivit ledande, förutom Johan exempelvis Lars Magnusson och Mats Widgren.

Johan läste först pedagogik och sedan det som kallades blockämnet i historia, där studenten kunde välja mellan historisk och ekonomisk-historisk inriktning. Han skrev en omfattande trebetygsuppsats om Kina, ett massivt arbete som uppmärksammades av professorn, Rolf Adamson, för övrigt en mångårig ledamot av denna akademi. Rolf rekryterade Johan till det så kallade agrarprojektet vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Stockholms universitet – ett projekt som resulterade i sex avhandlingar.

Därmed kommer vi till Johans forskargärning. Han är en poly-historiker, om denna vits på polyhistor kan tillåtas. Han tog upp olika ämnen, utforskade dem och gick vidare. Inte så att han hoppade på isflaken, i stället ägnade han flera år åt ett forskningsområde och gav grundläggande bidrag.

Låt oss betrakta hans väg. Avhandlingen från 1978 handlade om agrar fattigdom i 1800-talets Sverige, och under flera år ägnade han sig åt social skiktning. Under mitten av 1980-talet tog han upp forskning om 1500-talets ekonomiska utveckling, och då tillsammans med mig. I slutet av 1980-talet arbetade han med ett projekt rörande Stockholm under perioden 1750–1850. Omkring 1990 började han på en serie studier kring civilisering tillsammans med Arne Jarrick. En central publikation kom 1993, *Civilisering, marknad och våld*, en bok som han var ensamförfattare till.

Han började vid denna tid också intressera sig för medeltiden, en period som länge varit förbisedd inom ekonomisk historia. Jag, som själv var medeltidshistoriker, frågade honom varför, och han svarade karaktäristiskt nog bara ”jag tyckte medeltiden verkade intressant”.

1994 blev han professor och efterträdde Rolf Adamson vid Ekonomisk-historiska institutionen i Stockholm. I slutet av 1990-talet tog forskning-

en en oväntad riktning, då han började ägna sig åt skönhetsindustrin. En bok från 2001 har den anslående titeln *Röda läppar och shinglat hår. Konsumtionen av kosmetika i Sverige 1914–1960*. Den anses i dag som en föregångare inom svensk modevetenskap. Därefter återvände han till den ekonomiska historiens klassiska områden, med fortsatt fokus på medeltiden. Han satte sig före att samla alla prisdata han kunde finna. Redan 2007 kunde han publicera en artikel om prisrörelserna för de viktigaste varorna. Förutom den statistiska ekvilibrismen var hans viktigaste metodiska grepp att omvandla alla priser till ett silvervärde, så att de kunde jämföras över tid och rum. Denna insamling fortsatte han med, och när denna databas över medeltida priser i Sverige publiceras 2023 är den en av de bästa i sitt slag i Europa.

Vi träffades mycket, och inte minst under de sista åren, då vi arbetade med en databas över skrivare i medeltidens Sverige. Under våra samtal som vandrade över politik, vetenskap och mycket annat sa han en gång, en aning bekymrad men också konstaterande: ”Jag har aldrig åstadkommit någon stor teori.” Givetvis protesterade jag och räknade upp olika upptäckter han gjort, men samtidigt visste jag ju att Johan aldrig sa något överlagt, så vad menade han?

Hans ord efterlämnade en ton i mitt inre, och jag funderade på dem. Men för att förstå de hypoteser och teorier som han formulerade måste vi först betrakta hans metod.

Johan hade ett spårsinne för att identifiera företeelser, gärna kvantifierbara, som kunde användas som indikationer för större skeenden. Det fanns en önskan om att sammanställa stora datamängder, inte bara om priser utan om en lång rad andra företeelser. Han tyckte det var en ren njutning att läsa källtexter, och läste dem på kvällarna så som andra läser romaner. Hans förmåga till statistisk analys överträffade de flesta andra historikers.

Boken om civilisering från 1993 kan tas som exempel på hur han fann mätbara detaljer: förutom av diagram som visade förändringen av mord och självmord över tid, använde han sig av en palett av olika indikationer:

avrättningar, prisskillnader, brandförsäkringar, frikyrkor och så vidare. Med hjälp av dessa kunde han måla upp en bild av att marknadsekonomi, med ömsesidigt hänsynstagande, var en faktor vilken bidrog till minskat våld.

Exemplen på hur han fann indicier är legio, och ett närmast genialt sådant är att han kunde föra klimathistorien långt tillbaka i tiden genom att titta på seglationen till Stockholm: när blev hamnen isfri? Detta kom genom yngre medarbetare sedan att ingå i den forskningsvåg om klimat som vi har i dag.

I sin konsumtionsforskning uppmärksammade han mer det berättande materialet. När han skildrar hur smink blev en del av kvinnans frigörelse använder han citat från skönlitteratur och tidningsartiklar. Det kvantitativa fanns med, men i bakgrunden. Denna metod av bred läsning och citering använde han också i en lärobok om världshistoria. ”Det finns en väldig mängd reseskildringar där ute på nätet”, sa han med glittrande ögon. ”För många delar av världen är de europeiska reseskildringarna de första bevarade utförliga skriftliga dokumenten”, lade han till. Ibland kunde man som vän och kollega nästan gripas av avundsjuka över den lätthet med vilken han lärde sig behärska källmaterial, och finna indikationer och illustrationer till sin framställning.

Men hur var det då med teorierna? De finns i mängd i hans böcker och några av dem förblev centrala för honom. En sådan är en pågående civilisering underifrån, där många människors agerande tillsammans skapar historien. Den präglar hans forskning om hur våldet minskar, och den präglar hans forskning om kvinnornas konsumtion av kosmetika.

En annan återkommande idé är att ställa Robert Malthus, som står för de ekonomiska begränsningarna, mot Adam Smith som står för utveckling och människors förmåga att ta sig ur dessa begränsningar. Johan visade hur sekundärsektorn, hantverk och industri, bröt sig fram under medeltiden och gradvis öppnade vägen till en annan typ av samhälle.

Hans världshistoria, den nyss nämnda läroboken han skrev, är en braudelsk framställning, där en rad intressanta iakttagelser går utanför

de ovan nämnda teorierna. Det är en förvånande receptivitet han visar i sin läsning av sekundärlitteraturen, men texten har även en braudelsk svaghet, där de stora dragen liksom bäddas in i den civilisationernas grammatik som läggs fram. Kanske var det detta som Johan menade. De övergripande tolkningar jag nämnt styr dock framställningen och de återknyter i viss mån till hans ungdoms föreställningar, men mera kontrollerat och övervägt.

Så jag vidhåller att han arbetade med stor teori. Hans kommentar om stor teori var nog ett utslag av det som många av oss tänker på ibland, det vi skulle velat göra men inte kommer att hinna.

Johan var på intet sätt missbelåten vid livets slut. Tvärtom kunde han alltid njuta av liv och estetik och under den långa sjukdomen kunde han stoiskt, nästan som Gunnar Ekelöf, utvinna små skämt och nöjen: det är ganska kul att köra rullator.

Han njöt av att vara i vänners lag och var givmild även mot dem han kände föga. Han kunde utan att blinka lämna ifrån sig stora datamängder till den som frågade. Under mer än tjugo år var han tillsammans med Christine Bladh i ett lyckligt äktenskap, och för hennes barn och barnbarn blev han en älskad morfar som kröp runt på golvet och lekte.

Den klokskap som han uppvisade i sina råd och läsningar var anslående. De var korthuggna och precisa. En gång visade jag en artikel jag kämpat med, han gav en kritik som fick mig att omstrukturera den, men kommentaren var så kortfattad att jag ändå frågade "var det allt", och efter en mycket kort paus sa han "ja" och så var diskussionen avslutad.

Jag kommer mycket att sakna de klarsynta iakttagelserna om allt, inte minst politik, och jag kommer att sakna det milda leende som ibland drog över hans annars så allvarliga och slutna ansikte, när han hörde något som han uppskattade eller som rörde honom. Och jag vet att jag delar denna djupa saknad med många.

Janken Myrdal